

СОЦІАЛЬНА РОБОТА У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ: ДЕРЖАВНІ ПРІОРИТЕТИ

Теодозія БУДА

Copyright © 2014
УДК 316.444.56

Актуальність теми. Благодатна ситуація на ринку праці, можливості повної і продуктивної зайнятості – важливі складові соціальної безпеки на усіх рівнях – людини, організації, держави, суспільства. В умовах реформування країни, становлення ринкових відносин, нестабільності політичної та економічної систем, а тепер ще й анексії Криму та військових дій, пов'язаних із боротьбою з тероризмом і забезпеченням територіальної цілісності України, мільйони людей потребують соціальної допомоги і захисту, й першочергово – з боку держави. За цих обставин особливого значення набуває продуктивна реалізація *функцій соціальної роботи* у сфері зайнятості. Причому мовиться не лише про практичну діяльність із надання допомоги, підтримки та здійснення соціального захисту громадян, а й про теорію і методологію цієї роботи, про загальноосвітній процес у цій царині суспільного виробництва. Кожен із названих компонентів містить знання, уміння, засоби систематизації знань, а також їх привласнення професіоналами задля вирішення соціальних проблем різних груп і верств населення. Тому особливого значення набувають злагодженість і погодженість дій соціальних інституцій, які сьогодні також переживають трансформаційні перетворення в таких надскладних соціально-економічних та політичних умовах державотворення.

Складність проведення соціальної роботи в Україні полягає ще й у тому, що практично відсутні “благополучні” соціальні групи. Ті категорії населення, які у розвинених країнах відносяться до гарантовано забезпечених і навіть заможних верств (державні службовці, лікарі, педагоги, наукова інтелігенція, військові, працівники оборонних підприємств тощо), в Україні здебільшого є малозабезпеченими, бідними, або такими, які перебувають на межі бідності. Парадоксально, але в нашій суспіль-

ній дійсності не підлягає сумніву той факт, що зайнятість чи наявність роботи не завжди гарантують забезпеченість самого працівника і його родини хоча б на рівні прожиткового мінімуму. У вартість заробітної плати не включаються не лише витрати на його культурний розвиток, у ній відсутні ще й засоби, необхідні на утримання дітей, оплату мінімальної житлової площі тощо. Тому соціальної підтримки потребує все більший загаль громадян. Все це вказує на те, що соціальна робота у сфері зайнятості є винятково актуальною в сучасній Україні, а розробка механізмів підвищення її ефективності стає першочерговим завданням держави й громадянського суспільства.

Метою статті є дослідження стану соціальної роботи у сфері зайнятості в Україні й визначення пріоритетів державного впливу на поступальний розвиток цієї сфери.

Об'єкт дослідження становить соціальна робота у сфері зайнятості в Україні, а **предмет** – структура соціальної роботи та державні важелі конструктивного впливу на функціонування цієї сфери.

Стан дослідженості проблеми. Навколо визначення сутності соціальної роботи ведуться дискусії до сьогоднішнього дня, хоча як соціокультурний феномен вона виникла більше 100 років тому. Її сутність у сфері зайнятості як наукового напрямку характеризують її теоретико-методологічні засади. Найбільш повне методологічне обґрунтування класифікації змісту соціальної роботи здійснене В.І. Курбатовим [6]. Передусім ним враховано той факт, що соціальна робота є універсальним видом діяльності і має міждисциплінарний характер. Звідси виокремлені загальнофілософські, науково-соціальні, соціально-політичні, організаційні, психолого-педагогічні та специфічні засади соціальної роботи у сфері зайнятості (щонайперше гуманізму, справедли-

вості, альтруїзму, комунікативності, варіативності соціальної допомоги, гармонізації групових та особистісних інтересів). Важливими у цій сфері є також вимоги принципів універсальності, охорони соціальних прав, толерантності, профілактичної спрямованості, опори на власні сили, клієнтоцентризму, мобілізації соціальних ресурсів своєчасного соціального реагування, конфіденційності.

Розгляд соціальних послуг у вузькому розумінні слова характерний для вітчизняної теорії соціальної роботи. Серед сучасних українських дослідників сутності соціальних послуг назвемо В.М. Ніколаєвського (ринок послуг і якість життя у великому місті); А.І. Андрющенко (місце послуг у системі соціального захисту населення), Р.В. Шейко (система надання соціальних послуг на місцевому рівні); С.М. Вакуленко (шляхи реформування системи надання послуг в сучасному українському суспільстві); І.Ю. Косулю (управління комунікаціями у системі надання соціальних послуг) та ін. [6, с. 371]. Вивченням питань ефективності соціальної роботи нині активно здійснюють Є.І. Холостова, П.Д. Павленок, В.В. Колков, Є.І. Комарова, В.Г. Попов, А.І. Яковлєв та ін. Так, у роботах Є.І. Холостової, П.Д. Павленка і В.В. Колкова зреалізований комплексний аналіз оцінки ефективності соціальної роботи як професійної діяльності [6].

У наукових пошуках сучасних дослідників спостерігається стала тенденція до усвідомлення соціальної роботи як професії, призначеної і спрямованої на активізацію можливостей клієнта, актуалізацію його позитивного життєвого досвіду і творчого потенціалу в ситуаціях багатопроblemного повсякдення. Метою соціальної роботи у сфері зайнятості є переведення клієнта із формату суб'єктно-об'єктних взаємовідносин у суб'єкт-суб'єктні, із положення пасивного споживача соціальних послуг у стан активної вольової особистості, котра небайдужа до власної долі і життя своєї сім'ї. Серед найбільш поширених методологічних підходів тут виокремлюється робота, зорієнтована на життєву ситуацію й актуальний часопростір клієнта. Питанням формування у людини соціальної активності та бажання брати активну участь у здоланні своєї власної проблеми, яка в межах вітакультурної моделі соціальної роботи вимагає "активізації життєвих сил людини", розвитку "індивідуальної і соціальної суб'єктності" та утвердження "найвищих форм психокультури" при-

свячені праці С.І. Григор'єва, Л.Г. Гуслякової, Ю.Є. Растова [3; 4], А.В. Фурмана, І.С. Рєвасевич, О.Я. Шаюк [5; 8; 9; 10].

Водночас надання соціальних послуг у соціальній сфері слушно розглядати як специфічний вид соціальної взаємодії між людьми, спрямований на задоволення потреб споживачів, розвиток їхніх життєвих сил (І.В. Буян [1], С.І. Григор'єв, Л.Г. Гуслякова, Ю.А. Калініна), а також на гармонізацію суспільних відносин (П.Д. Павленок, Є.І. Холостова) [4; 6].

Однак, враховуючи особливості формування і розвитку українського суспільства, багато питань щодо змістовлення соціальної роботи саме у сфері зайнятості ще потребують уточнення і ретельнішого наукового вивчення та аналізу.

Виклад основного матеріалу. Потреба у соціальній роботі у сфері зайнятості зумовлена складністю, невизначеністю, суперечністю трансформаційних процесів, які нині відбуваються в Україні. На жаль в державі ще не створена оптимальна система соціального захисту населення (зокрема, працездатного, економічно активного), що дається взнаки під тиском негативних наслідків як соціально-економічних трансформацій, так і неоголошеної війни в Україні з боку сусідньої держави і необхідності підтримки особливих груп народного загалу (молоді, жінок, біженців, людей з обмеженими можливостями). Відрадно, що, як і в інших цивілізованих країнах, у нашій вже створена система соціальних служб, установ, організацій соціальної спрямованості, ведеться підготовка фахівців із соціальної роботи і навіть накопичений певний досвід у її практичному здійсненні. Однак ситуація склалася таким чином, що практика випереджає розробку відповідних наукових засад. Справа в тому, що соціальна робота в Україні як наука та професійна діяльність ще дотепер проходить етап свого становлення. І це зрозуміло чому. В умовах командно-адміністративної системи управління, коли діяльність держави базувалася на патерналістських засадах, соціальна робота не була затребуваною. Тому сьогодні соціальне практикування і його теоретичне осмислення відбуваються майже одночасно. Переважно некритично переноситься зарубіжний досвід організації і проведення соціальної роботи, що проблематизує ситуацію успішного трансформування усіх сфер духовного виробництва суспільства у

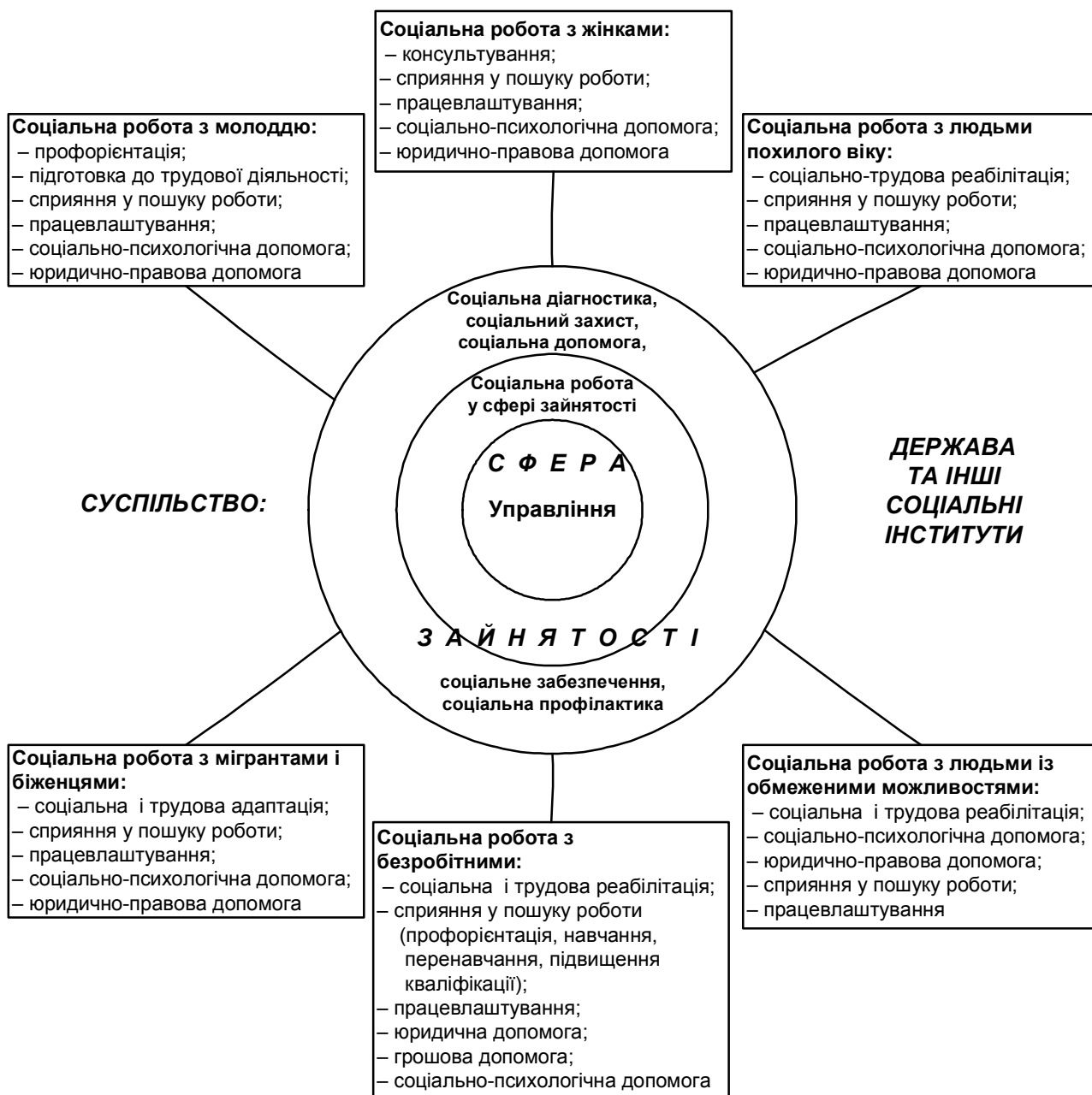

Рис.
Структура соціальної роботи у сфері зайнятості

напряму до європейських соціокультурних стандартів життя.

Оптимальне уможливлення й ефективне використання технологій соціальної роботи у сфері зайнятості та на ринку праці вимагає уточнення її концептуальних основ як науки та суспільного феномену. Складність вирішення цього завдання полягає у багатозмістовому й відтак багато параметричному наповненні будь-якої конкретної соціальної роботи, що зумовлює нагальність розумного

здіяння напрацювань багатьох наук – філософії, економіки, політології, права, психології, соціології, педагогіки, медицини. Як інтегративний феномен вона має низку напрямів діяльності, що передбачає певну спеціалізацію її суб'єктів, відповідно до зусиль яких диференціюється зміст та обсяг знань, що потрібні соціальному працівникові (*рис.*).

Системний аналіз існуючої практики соціальної роботи в Україні засвідчує, що її ефективність знижується наявністю таких чинників:

- недосконалістю правової бази щодо її організації та здійснення;
- обмеженістю матеріальних та фінансових ресурсів соціальних організацій, служб, установ, у тому числі й дефіцитом коштів в органах місцевого самоврядування;
- некоординованістю дій соціальних служб різного напрямку, що істотно знижує ефективність системи соціального захисту;
- нестачею висококваліфікованих фахівців, котрі мають ґрунтовну підготовку в царині соціальної роботи;
- низьким соціальним статусом, щонайперше неадекватно низькою заробітною платою соціального працівника;
- слабким розвитком організацій третього сектору – НДО, благодійних фондів, ресурсних центрів тощо [6, с. 391].

Отже, копіювати моделі соціальної роботи зарубіжних країн немає підстав, зважаючи на ментальну, історичну, соціокультурну своєрідність українського соціуму. До того ж система соціального захисту населення в Україні має власними ресурсами долати негативні наслідки не лише так званих соціально-економічних реформ, а й почасти невдалих політичних та адміністративних трансформацій. Окрім того, узагальнилася потреба у системі соціальних організацій, які б могли надавати дієві (а не формальні) допомогу, підтримку, послуги уразливим групам населення. Зрозуміло, що в умовах тотальної кризи на суттєву допомогу від держави особливо розраховувати не доводиться. І все ж саме українське суспільство здатне активно організовуватись, консолідовуватись і брати на себе відповідальність у вирішенні доленосних проблем розвитку нації.

ВИСНОВКИ

1. Сьогодні актуалізується завдання здолати вузькоспеціалізований підхід до формування системи соціальної роботи. Сферою діяльності соціального працівника, об'єктом його впливу мають бути не лише найбільш уразливі соціальні групи й верстви населення, а й соціальна сфера загалом, оскільки вона потребує реанімації та інституційне відродження через майже повне руйнування її інфраструктури на усіх рівнях державного управління.

2. Держава як основний суб'єкт управління спроможна сприяти впровадженню інноваційних механізмів формування громадянського суспільства – системи соціального діалогу ши-

рокого масштабу, соціального замовлення і підприємництва. Вона здатна консолідувати зусилля усіх секторів: недержавних організацій, бізнес-структур і виконавчих та муніципальних органів управління, спрямувати їхні дії на розв'язання актуальних соціальних проблем, що забезпечить підвищення соціальної захищеності усіх громадян, посилить їх соціальну безпеку й утвердить соціальну толерантність [див. 7].

3. Одним з актуальних завдань соціальної політики у сфері зайнятості і, відповідно, соціальної роботи є розробка соціальних програм, спрямованих на розвиток і використання трудового, професійного потенціалу працездатного населення. Це передбачає використання індивідуальних форм соціальної роботи, забезпечення можливості підвищення кваліфікації у різних формах за індивідуальним планом, консультування з питань кар'єри. Належне оснащення робочих місць, забезпечення фахового зростання, підвищення заробітної плати, збагачення її змісту, поліпшення умов і безпеки праці – це сьогодні провідні напрямки гуманітарної політики у сфері зайнятості.

4. Стратегічно хибним є відкладати вирішення завдань збагачення праці і розвитку потенціалу працівника, посиляючись на економічний спад, загрозу різкого зростання безробіття, зубожіння і соціальне розшарування населення. Перш за все потрібно зосереджувати увагу держави на розробці системи соціальних амортизаторів і протидії наявних зовнішніх і внутрішніх чинників суспільного розвитку України.

1. Буян І.В. Біологічні, духовні, соціальні нужди як чинники економічної системим / Іван Буян // Психологія і суспільство. – 2014. – №3. – С. 38–56.

2. Быковская Л.И. Оценка качества социальных услуг в системе социальной работы как объективная необходимость / Л.И. Быковская // Перспективы развития и актуальные проблемы социальной работы в условиях модернизации российского общества. – Киров : ГОУ ВПО КГМА, 2007. – С. 68–73.

3. Григорьев С.И. Социология для социальной работы / С.И. Григорьев, Л.Г. Гуслякова. – М. : Магистр-Пресс, 2002. – 164 с.

4. Гуслякова Л.Г. Основы виталистской теории социальной работы / Л.Г. Гуслякова. – М. : Русаки, 2010. – 306 с.

5. Ревасевич І.С. Психокультурна взаємодія людини та економіки / Ірина Ревасевич // Психологія і суспільство. – 2008. – №3. – С. 56–62.

6. Соціальна робота у сфері зайнятості населення: [навч. посібн.] для студ. спец. "Соціальна робота" / за

ред. В.В. Харабет, А.І. Андрищенко, В.М. Ніколаєвського. – Маріуполь: Новий світ, 2012. – 568 с.

7. *Фурман А.В.* Генеза толерантності і перспективи українотворення / Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2013. – №1. – С. 6–20.

8. *Фурман А.В.* Психокультура української ментальності / Анатолій В. Фурман. – 2-е наук. вид. – Тернопіль: НДІ МЕВО, 2011. – 168 с.

9. *Фурман А.В., Ревасевич І.С.* Програма авторського курсу “Психокультура інноваційних соціосистем” / Анатолій В. Фурман, Ірина Ревасевич // Психологія і суспільство. – 2004. – №4. – С. 221–235.

10. *Шаяук О.Я.* Психологічні особливості формування професійної толерантності у майбутніх економістів: дис. ... канд. психол. наук. 19.00.07 / Ольга Ярославівна Шаяук; Нац. акад. Держ. прикорд. служби України імені Б. Хмельницького, 2012. – 215 с.

REFERENCES

1. Buyan I.V. Biologichni, dukhovni, socialjni nuzhdi yak chynnyky ekonomichnoyi systemy / Ivan Buyan // *Psikhologiya i suspilstvo*. – 2014. – №3. – S. 38–56.

2. Bihkovskaya L.I. Ocenka kachestva socialnykh uslug v sisteme socialnoy raboty kak objektivnaya neobkhodimost / L.I. Bihkovskaya // *Perspektiv razvitiya i aktualniye problemy socialnoy raboty v usloviyakh modernizatsii rossiyskogo obshchestva*. – Kirov : GOU VPO KGMA, 2007. – S. 68–73.

3. Grigorjev S.I. Sociologiya dlya socialnoy raboty / S.I. Grigorjev, L.G. Guslyakova. – M. : Magistr-Press, 2002. – 164 s.

4. Guslyakova L.G. Osnovy vitalisticheskoy teorii socialnoy raboty / L.G. Guslyakova. – M. : Rusaki, 2010. – 306 s.

5. Revasevych I.S. Psikhokulturna vzayemodiya lyudyny ekonomiky / Iryna Revasevych // *Psikhologiya i suspilstvo*. – 2008. – №3. – S. 56–62.

6. Socialna robota u sferi zaynyatosti naselennya: [navch. posibn.] dlya stud. spec. “Socialna robota” / za red. V.V. Kharabet, A.I. Andriushchenko, V.M. Nikolayevskogo. – Mariupolj: Novyj svet, 2012. – 568 s.

7. Furman A.V. Geneza tolerantnosti i perspektivy ukrajinotvorenniya / Anatoliy V. Furman // *Psikhologiya i suspilstvo*. – 2013. – №1. – S. 6–20.

8. Furman A.V. Psikhokulturna ukrajinjskoy mentalnosti / Anatoliy V. Furman. – 2-e nauk. vid. – Ternopilj: NDI MEVO, 2011. – 168 s.

9. Furman A.V., Revasevych I.S. Prohrama avtorskogo kursu “Psikhokultura innovatsyynyh socisystem” / Anatoliy V. Furman, Iryna Revasevych // *Psikhologiya i suspilstvo*. – 2004. – №4. – S. 221–235.

10. Shayuk O.Y. Psikhologichni osoblyvosti formuvannya profesijnoyi tolerantnosti u maybutnikh ekonomistiv: dis. ... kand. psikhol. nauk. 19.00.07 / Oljga Yaroslavivna Shayuk; Nac. akad. Derzh. prikord. sluzhby Ukrainy imeni B. Khmelnyckijogo, 2012. – 215 s.

АНОТАЦІЯ

Буда Теодозія Йосипівна.

Соціальна робота у сфері зайнятості: державні пріоритети.

Доведено, що соціальна робота охоплює не лише практичну діяльність із надання допомоги, підтримки, соціального захисту населення, а й теорію, загально-освітній процес у царині соціального практикування. Головною метою соціальної роботи у сфері зайнятості стає переведення клієнта із суб'єктно-об'єктних взаємовідносин у суб'єкт-суб'єктні, із пасивного споживача соціальних послуг в активного користувача і творця суспільного благополуччя. Причому сферою діяльності соціального працівника, об'єктом його впливу мають бути не тільки найбільш уразливі соціальні групи й верстви населення, а й соціальне довкілля загалом, оскільки воно потребує реанімації, відродження через майже повне руйнування цієї сфери інфраструктури на усіх рівнях державного управління.

АННОТАЦИЯ

Буда Теодозия Иосифовна.

Социальная работа в сфере занятости: государственные приоритеты.

Доказано, что социальная работа включает не только практическую деятельность по оказанию помощи, поддержки, социальной защиты населения, но и теорию, общеобразовательный процесс в области социального труда. Главной же целью социальной работы в сфере занятости является перевод клиента из субъект-объектных взаимоотношений в субъект-субъектные, из пассивного потребителя социальных услуг в активного пользователя и творца общественных благ. Причём сферой деятельности социального работника, объектом его воздействия должны быть не только наиболее уязвимые социальные группы и слои населения, но и социальная среда в целом, поскольку она нуждается в реанимации, возрождении в силу почти полного разрушения ее инфраструктуры на всех уровнях государственного управления.

ANNOTATION

Buda Teodoziya.

Social Work in the Sphere of Employment: State Priorities.

It has been proved that the social work covers not only practical activity on assistance, support, social protection of people, but the theory, general world process in the domain of social practicing. The main aim of social work in the sphere of employment is the transferring of client from subject-object interrelation to subject-subject, from passive consumer of social services to active user and creator of social welfare. Moreover, the sphere of activity of a social worker, the object of his influence must be not only the most vulnerable social groups and layers of population, but social surroundings in general, as it demands reanimation, revival because of the almost complete destruction of its infrastructure on all the levels of state management.

Надійшла до редакції 15.07.2014.